

Axiologické konštanty poetickej tvorby Milana Rúfusa

Autor: Lenka Melicherová

Abstract

Axiological Constants of Milan Rufus' Poetic Creation. – Since the mid-twentieth century, Milan Rufus has been part of the most important poets of the Slovak literature. The author understands the full-valuable existence of a literary work as conditioned by a constant intermingling of the aesthetic and ethical moments. In the work of this poet, there are several constants, which are inter alia characterized by the fact that they are based on the spiritual heritage of the Slovak culture and literature. Author looks on the society through Axiology, where home, family and God are dominant. In his poetry, home representing values are extended even to the political and national values, which are displayed with the term of homeland and the term of patriotism. For Milan Rufus the family as the most intimate community does not only represent the starting point, but also the aim of all human effort. The work of this poet is full of sensitive messages, prayers and thanksgiving, which is particularly reflected in the spiritual richness and integrity of his poems.

Keywords: ethics, poetry, values, home, family, God**Klíčová slova:** etika, poézia, hodnoty, domov, rodina, Boh

„*Tradícia je udržiavanie ohňa, nie uctievanie popola.*“ (Gustav Mahler)

Úvod

Milan Rúfus patrí už od polovice dvadsiateho storočia k najvýznamnejším poetom slovenskej literatúry. Estetika jeho tvorby je nespochybniteľná, avšak jeho tvorba je charakterizovaná a výnimočná nielen krásou, ale tiež etikou a neustále prítomnou filozofickou reflexiou. Už spomínaná krása nevychádza iba z formy, ale najmä z obsahu. Keď literatúra disponuje okrem estetického aj etickým potenciálom, a to poézia Milana Rúfusa nepochybne disponuje, patrí nielen k skvostom literatúry, ale aj k výnimočným zdrojom etického posolstva a poznania adresovaného všetkým čitateľom.

V tvorbe tohto poeta sa vyskytuje niekoľko konštánt, ktoré sú charakteristické okrem iného aj tým, že vychádzajú z duchovného dedičstva slovenskej kultúry a literatúry, jej základných tradícií. Už svojou knižnou prvotinou *Až dozrieme* sa básnik v spoločnosti etabloval ako osobnosť, ktorá každou svojou básňou zdôrazňuje všeludskú vzájomnosť a univerzálne platnú ľudskosť. Často býva označovaný ako tradicionalista, avšak toto pomenovanie zvädza k mylnej interpretácii. Celkový charakter činnosti tohto básnika by sme mohli označiť ako osobitný a osobnostne jedinečný variant aktívnej literárno-filozofickej sebareflexie. Využívanie tradičných motívov je pre neho spôsobom vyjadrenia túžby po novej skutočnosti, v ktorej si konečne nájdú reálne naplnenie hodnoty, bez ktorých človek nie je a ani nemôže byť človekom v tom pravom zmysle.

Práve obraz hodnôt implicitne prítomných v jeho tvorbe nás navádza k zaradeniu tohto básnika k duchovnému tradicionalizmu. Avšak ako sme už naznačili, to by bolo od nás veľmi ploché a krátkozraké. Využívanie týchto hodnôt nepredstavuje pre Milana Rúfusa útek, ale naopak návrat. Zobrazuje návrat domov, ktorý je veľmi aktuálny nielen v čase vzniku jeho prvotín, ale i v súčasnosti.

Doba, v ktorej začal tento básnik publikovať, rozhodne nežičila slobodnej tvorbe v akejkoľvek umeleckej činnosti, avšak forma, ktorú si Milan Rúfus zvolil k zobrazeniu svojho myšlienkového posolstva, patrila k akceptovateľným a aj preto (či možno práve preto) sa jeho debut mohol (síce pomerne neskoro) uskutočniť a stať sa veľkým míľnikom a významným momentom v dejinách slovenskej literatúry. Rúfus svojou tvorbou rozhodne slepo neuctieva a neidealizuje minulosť a odsudzuje prítomnosť, práve naopak. Vo svojich dielach nám neustále pripomína večnosť aktuálnosti týchto hodnotových prapodstát života.

Cieľom tejto štúdie je identifikovať základnú axiologickú štruktúru motívov a tém poetického diela Milana Rúfusa. Ambíciou tohto textu je tiež poukázať na význam jeho diela v kontexte výchovy k hodnotám. Akcentovať budeme najmä na základné motívy, vyskytujúce sa v celej jeho tvorbe a tvoriace neoddeliteľnú súčasť jeho básnickej tvorby. Táto štúdia si nenárokujú na absolútne vyčerpanie tejto problematiky, za splnenie svojho cieľa bude považovať, ak sa jej podarí načrtnúť aspoň základnú štruktúru hodnôt zobrazených a deklarovaných poéziou Milana Rúfusa.

„Hodnota je kvalita funkcie meraná adekvátnou normou.“ (Marian Városov)

Problematika hodnôt

Skôr než sa budeme podrobne venovať jednotlivým hodnotám nachádzajúcimi sa v tvorbe Milana Rúfusa, stručne načrtneme a zhrnieme základné poznatky problematiky hodnôt a terminologicky vymedzíme základné pojmy. Napriek tomu, že sa touto problematikou zaoberali svojím spôsobom takmer všetci filozofi, ktorí viac či menej explicitne túto problematiku rozoberali vo svojich štúdiách, axiológia (alebo timológia) sa užšie vyprofilovala až v 2. polovici 19. storočia. Hodnotová orientácia a téma hodnôt teda rozhodne nie je novodobým objavom. Axiológia (odvodené z gréckeho *axia* – hodnota, dôstojný, alebo *axón* – os, *axis* – vertikálna os) je filozofická disciplína zaoberajúca sa hodnotami a hodnotením. Nakoľko je hodnota ako taká determinovaná inými hodnotami a sama tiež determinuje ostatné hodnoty (horizontálne i vertikálne) je jej analýza zložitou otázkou. Je žiaduce a nutné preto nehovoriť o individuálnej hodnote, ale o súbore hodnôt.

Hodnoty ako také by mali byť chránené morálnymi normami, ktoré predstavujú základ morálky. Samozrejme, ak sa má norma stať záväzným pravidlom, je nutné túto záväznosť istým spôsobom garantovať. Dlhú dobu predstavoval tohto garanta Boh, ktorý bol garantom morálky ako takej. Boh ako najvyššia inštancia, autorita a garant dosiahnuteľnosti dobra predstavuje v kontexte našej spoločnosti (slovenskej i európskej) významný prvok ovplyvňujúci optiku vnímania sveta a človeka. Neskôr sa opodstatnenosť etických noriem odôvodňovala ďalšími transcendentnými či netranscendentnými princípmi (prirodzený zákon, prírodné zákony, povinnosť a iné) a v neposlednom rade začali nové normy vznikať najmä diskurzom v spoločnosti.

Na Slovensku sa hodnotám ako prvý systematicky venoval Marian Váross, ktorého definíciu hodnôt uvádzame aj na začiatku tejto časti. „Hodnota je kvalita funkcie meraná adekvátnou normou.“ (Váross 1969: 224) On sám nazýval túto definíciu ako pracovnú, ale vo veľmi zhutnenej podobe výstižne zachytáva aktuálnu podobu hodnoty aj v súčasnosti a zároveň ponecháva dostatok priestoru pre individuálne rozvinutie tejto myšlienky. Proces hodnotenia veľmi špecificky obsahuje formu interakcie medzi človekom a svetom. Hodnoteniu predchádza orientácia – schopnosť človeka vidieť a vnímať objektívny svet ako sústavu významov a hodnôt. „Zohľadňuje nielen pozíciu toho, čo hodnotíme, ale aj pozíciu hodnotiaceho subjektu a navyše aj poslanie noriem ako kritérií vecných a významových funkcií hocičoho jestvujúceho.“ (Diatka 2005: 30)

Milan Rúfus vo svojej úvahe s názvom *Chvála etike* reflektuje problematiku etických noriem, ich význam, spôsob aplikácie a existencie v súčasnosti. „Ubezpečujem vás, pri všetkom, čo o bytí viem, pri všetkom tom ľudskom mále. (...) Niet skutočných dôvodov a niet skutočného práva rezignovať na etické princípy. Sú presné tak ako kedysi a platné tak ako vždy. Autoritatívne zachádzajú do maximalizmu, to je pravda. Avšak treba si uvedomiť, že neboli formulované ani tak pod zorným uhlom toho, či ich ľudský jednotlivec vládze naplniť, ako skôr pod zorným uhlom toho, či pri ich absencii je život v ľudskej spoločnosti znesiteľný, alebo nie je, či spoločnosť pri ich totálnom negovaní je schopná života, alebo musí skôr či neskôr explodovať.“ (Rúfus 1996: 99) Chránia teda to najvzácnejšie pre človeka – jeho ľudskosť.

Otázka zmyslu bytia človeka nesúvisí len s individuálnym prežívaním jednotlivca, ale implicitne obsahuje aj otázky, ktoré si kládli naši predkovia. Existencia etických noriem predstavuje vyústenie napätia všetkých morálnych dilem človeka. „Etickou normou sa človek oháňal proti neznámemu zlu a v boji proti nemu nemal často nič iné ako práve tú globálnu normu...“ (Rúfus 1996: 100) Problematika hodnôt je preto v tvorbe Milana Rúfusa zaujímavým prvkom hneď z niekoľkých dôvodov.

Jednak môže pre nás predstavovať autentický zdroj informácií o autorovi a jeho pohľade na svet (jeho minulosť, prítomnosť i budúcnosť), jednak čiastočne reflektuje spoločnosť samotnú (jej tradície a spôsoby percepcie sveta, s čím súvisí vznik tradične uznávaných hodnôt konkrétneho spoločenstva) a hlavne sa môže stať zdrojom motivácie pre vlastné skúmanie a spoznávanie hodnôt – v konečnom dôsledku teda priviesť recipienta k prehĺbeniu poznania samého seba a svojho sveta hodnôt. Pozícia subjektu a objektu hodnotenia je vo svojej dualite základným predpokladom výslednej jednoty – hodnoty. Hodnota je teda kvalita funkčného vzťahu človeka k svetu. (porov. Diatka 2005: 30) Na Slovensku pokračoval v štúdiu a skúmaníu hodnôt Vladimír Brožík, ktorý priamo nadviazal na Mariana Varossa a ďalej rozvíjal a reflektoval jeho poznatky.

Podľa Brožíka (2007) nás viažu k hodnotám prostredia a spoločnosti najmä naše potreby. Napriek tomu, že sú to veľmi silné väzby, ani tie najsilnejšie neospravedlňujú tvrdenia deterministov o ľuďoch ako o produktoch prostredia. Faktom však zostáva, že každé prostredie je v rôznej miere žičlivé a podnetné k určitým potrebám. V kultúrnom kontexte hodnoty nepredstavujú také dedičstvo našich predkov, ktoré sa automaticky prenáša z generácie na generáciu. Je možné jednotlivcovi predostrieť v rámci výchovy isté hodnoty, ktoré daná spoločnosť preferuje, avšak konečné rozhodnutie je na každom jedincovi. Pre autentickú voľbu a osvojenie si hodnôt musí každý človek hodnoty opätovne nájsť, spoznať,

zaujať k nim stanovisko a nakoniec sa pre ne slobodne rozhodnúť. Pojem tradičné hodnoty nám ponúka víziu akéhosi kultúrneho dedičstva, ktoré však je len akousi ponukou. Poznanie a hľadanie hodnôt býva často výsledkom celoživotného hľadania, čiže hodnotenie nie je jednorazový proces.

Dennodenne sa človek dostáva do situácií, ktoré ho nútia vytvárať vzťah ku všetkému, čo poznáva. Či už tieto činnosti smerujú k prehĺbeniu už existujúcej hodnoty, k prehodnoteniu či zmene. Skrze hodnoty môžeme prekračovať sami seba a nahliadnuť na svet zo zvláštneho odstupu. Tvorba Milana Rúfusa nám ponúka možnosť nahliadnuť do intímneho sveta jednotlivca a byť svedkom jeho hľadania a nachádzania. Hľadanie, ktoré začína „chlapec“¹ a končí starý muž bilancujúci svoj život a možno povedať aj hodnoty.

„Som človek používajúci poéziu na veci, ktoré sú mimo nej.“² (Milan Rúfus)

Axiologické konštanty poetickej tvorby Milana Rúfusa

Povojnové a neskôr aj socialistické peripetie, počas ktorých začal Milan Rúfus tvoriť, do značnej miery ovplyvnili a vyhranili jeho postoje a názory na podstatu i funkciu básnického slova. Vytvoril u nás asi najradikálnejší „neestetický“ koncept literatúry. Odmietol imanentnú a autonómnu estetiku, literatúru zapojil do širokého prúdu sociálneho života a historicky konkrétneho ľudského bytia. Estetické prvky zrkadlia skutočnosť, zatiaľ čo etické prvky predstavujú skutočnosť samotnú. Zobrazujú priestor, v ktorom sa realizuje ľudská podstata a teda aj jej estetické možnosti. V Rúfusovom ponímaní je teda literárne dielo možné iba ako ustavičné presahovanie etických a estetických momentov.

Umenie ako také je pre tohto poeta spôsob prejavu ľudskosti v človeku, doslova môžeme povedať, že je pre neho projekciou človečenstva. Trvalo a všeludsky platná etika, pre ktorú ľudskosť nie je len prázdne slovo či heslo, vychádza v jeho tvorbe najmä z duchovného dedičstva slovenskej literatúry a jej tradícií. V jeho poézii sa nachádza niekoľko motívov, ktoré sú v nej prítomné od prvej zbierky po poslednú. Jedným z týchto motívov je aj motív domova. „Domov“ u Milana Rúfusa nie je len kategóriou poetickou, ale základnou až existenciálnou.

Domov, ako priestor pôvodu, predstavuje pre Milana Rúfusa súbor základných hodnôt ľudského spoločenstva. „Jeho vzťah k domovu, to nie sú len nostalgické návraty, ani sentimentálne návštevy po dlhých rokoch, naopak, to je neprerušovaná, trvalá prítomnosť domova ako istej základnej životnej hodnoty v celej psychike básnika.“ (Šmatlák 1971: 17) Nie je náhoda, že všetky existenciálne vypäté témy sa v Rúfusovej tvorbe sústreďujú najmä okolo tohto motívu. Domov je základná istota, miesto chránené vzájomnou láskou a ľudskosťou. Domov je miesto, kde sa človek nielen rodí, ale aj umiera, a v tomto kontexte nemá zmysel pretváarka či unikanie pred skutočným zamýšľaním sa nad svojím životom a jeho zmyslom. „Domov – to je tiež len čosi prosté. / Ale domov, to je také miesto, / kde je ľudom ľahšie žiť i mrieť.“³

¹ Alúzia na prvú básnickú zbierku *Chlapec* – vznikala v rozpätí rokov 1949–1953 – vyšla až v roku 1966 (neskôr vydanú pod názvom *Chlapec maluje dúhu*), ktorá sa však nestala aj jeho knižnou prvotinou – tou bola až ďalšia básnická zbierka *Až dozrieme* (1956).

² Úryvok z rozhovoru Milana Rúfusa s E. Juríkom uverejneného v časopise *Nové slovo*, 1973, č. 9.

³ Úryvok z básne *Závet*, zbierka *Vážka* (1998).

Hodnoty, ktoré domov predstavuje, sa v jeho tvorbe rozširujú aj o politické a národné hodnoty zobrazované pojmom vlasti a vlastenectva. Domov predstavuje finalitu ľudského bytia, ktorá však nestojí na konci, ale naopak, na začiatku ľudskej aktivity a je východiskom, určujúcim rozvoj všetkých ďalších dôležitých vzťahov človeka k svetu, k iným ľuďom a v neposlednom rade aj k sebe samému. „Vo svojej podstate je pojem ‚domov rodiny‘ kategória predovšetkým etická, ktorou vypovedáme o celkom určitých vzťahoch medzi ľuďmi, presnejšie o našej vlastnej pozícii v sieti týchto vzťahov.“ (Brožík 2004: 210)

Domov u Rúfusa nie je len geografickým miestom, priestor, ktorý obýva či miesto, kde sa narodil. Je to miesto, na ktorom pôsobia formujúce sily ako napríklad dejiny, tradície, koexistencia ľudí, formy a spôsoby spolužitia, príroda, krajina, pocit národnej spolupatričnosti a hrdosti – „... všetko, čo definuje ľudskosť človeka, čo sa zrodilo z dotyku človeka s iným človekom, človeka s prírodou, človeka so svetom hmoty a krásy, čo poľudšťuje neľudské bytie, čo láska a práca človeka premieňa na hodnotu.“ (Šabík 1982: 276) Domov je v poňatí Milana Rúfusa miesto, kde sa odohrávajú „sobotné večery“,⁴ teda chvíle, keď sa v minulosti najmä v prostredí slovenskej dediny už nepracovalo a ľudia sa pripravovali na nedeľu.

Chvíle, ktoré boli pre Milana Rúfusa vzácne aj kvôli rozprávaniu rozprávok a okamihom, ktoré rodina trávila spolu. Už od detstva bolo umenie prirodzenou súčasťou jeho života. Ľudové tradície, ľudové ríty, ktorých význam má často až transcendentálny rozmer, duchovná bohatosť a celistvosť sú časťou mravných koreňov jeho vlastného bytia. Časté návraty do detstva, tradícia, Liptov, jeho rodný kraj sú jednými z hlavných východísk Rúfusovej obraznosti. „Ľudová slovesnosť mu je ‚východiskom‘ pre básnickú tvorbu, nie je predmetom napodobovania alebo prázdneho obdivu.“ (Liba 2009: 28)

Domov bol a je v jeho tvorbe zobrazený teda nielen fyzicky, ale najmä duchovne, ako miesto, odkiaľ všetci pochádzame a ktoré nás v konečnom dôsledku spája a nedovoľuje, aby sme sa k sebe chovali ako cudzinci. Blížkosť k celému „stvorenstvu“, k veciam, k zvieratám, k ľuďom – živým či mŕtvym, k Bohu je napriek regionálnym prvkom cielená univerzálne na všetkých, na celé ľudstvo. „Je príznačné, že grécky ‚ethos‘ v pôvodnom význame znamená aj miesto, kde sa človek cíti doma. ‚Ethos‘ ako zvyk, obyčaj, spôsob správania, tradícia a napokon aj morálka boli v starom Grécku synonymami domova.“ (Brožík 2004: 198) Domov je v axiologickom kontexte miesto, ktoré potrebuje každý človek. Miesto, kde môže osobnostne rásť a miesto, ktoré v ňom tento rast podporuje. V tvorbe Milana Rúfusa je domov priestor pre tichú kontempláciu, ale i pre podnetnú diskusiu. Je to východiskový bod, ktorý sa však v istom okamihu stáva aj bodom cieľovým.

Domov je v jeho tvorbe charakterizovaný jednak prírodou a čistotou, ale najmä ľuďmi. Ľuďmi, ktorí ho milovali a ktorých miloval aj on. Práve to je dôvod, pre ktorý je jeho poézia priam preplnená osobnosťami. Nielen blízkymi, ale aj umelcami, ktorí ho istým spôsobom ovplyvnili a sprevádzali ho na jeho ceste sebaspoznávania. Domov je teda intímny priestor jedinca, ktorý však nesmie stratiť kontakt so svetom. „Domov ako kultúrny fenomén závisí od nepretržitého styku s ‚vonkajším‘ svetom, od ustavičného toku energií z jeho bohatých prameňov, od komunikácie s podobnými nerovnovážnymi štruktúrami a od ustavičného porovnávania sa s nimi. Keď spretrháme zväzky domova so svetom, svet to prežije. Domov nie.“ (Brožík 2006: 126)

⁴ Alúzia na básnickú zbierku *Sobotné večery* (1979).

Domov je priestor, kde má človek primárne formovať svoju toleranciu voči odlišnosti v spoločnosti. Práve spojenie dvoch rozdielnych ľudí do jedného celku môže byť nekonečne inšpiratívne v spoznávaní odlišnosti a práve skrze túto odlišnosť aj lepšie spoznávanie seba samého. Ak by sme pojem domov rozšírili a zovšeobecnil, tak je naším domovom vlasť. Vzťah k nej, vzťah k spoluobčanom či vzťah k prírode ako súčasť tohto prostredia, je pre jednotlivca dôležitý nielen v záujme pokojného spolunažívania s ostatnými, ale najmä vzťahu so sebou samým. „V každom domove sa pretínajú hodnotové polia jeho tvorcov, a preto niet domova bez protirečivej súčinnosti viacerých ľudí, bez spolupôsobenia podmieneného láskou, priateľstvom alebo aspoň záujmom o spoločné dielo.“ (Brožík 2006: 128)

S domovom úzko súvisí ďalší významný etický, axiologický a do značnej miery i výchovný aspekt tvorby Milana Rúfusa – rodina. Rodina, ako súčasť existencie jednotlivca, je faktor, ktorý je ovplyvňovaný a formovaný človekom, avšak zároveň samotného človeka formuje a ovplyvňuje. Rodina – nielen spoločenstvo pokrvných príbuzných, ale skupina ľudí, ktorí sú v živote jednotlivca dôležití. Nielen rodičia, súrodenci, manžel, manželka, deti, ale aj osobnosti slovenskej a svetovej kultúry a literatúry. Milan Rúfus je tradičný, najmä v intenciách slovenskej poézie, svojím sociálnym cítením, súcitom s ľuďmi, ktorí majú v živote menej šťastia. Ľuďmi, ktorých trvale poznačila vojna, ktorí sú z akéhokoľvek dôvodu utláčaní a nešťastní. Tradičnosť tohto motívu vyplýva najmä zo skutočnosti, že vyzdvihovanie obyčajných ľudí, ktorí často balansujú na hrane chudoby, bol od počiatku prirodzenou súčasťou našej poézie.

Tento prvok je v jeho tvorbe ešte umocnený faktom, že on sám pochádza z jednoduchých pomerov, čo však v žiadnom prípade nepovažuje za handicap. Rodičia, starí rodičia, jeho rodná dedina, učitelia v škole – celé toto spoločenstvo bolo súčasťou jeho detstva a dospievania, čo malo obrovský vplyv na jeho mravný rozvoj. Jeho pozornosť sa teda neorientuje len na blízkych ľudí v pravom slova zmysle. Všeľudská vzájomnosť je prirodzenou a neodmysliteľnou súčasťou jeho prejavu a myslenia, ktoré sa odráža v jeho poetickej i eseistickej tvorbe. V celom jeho diele sa objavujú ľudia, ktorí sú dôležití v jeho živote – či už je to rodina, blízki priatelia alebo známe osobnosti umelcov.

Autor percipuje priestor, ktorý mu poskytuje báseň, ako príležitosť na opätovné deklarovanie potreby blízkosti a prosociálnosti v živote jednotlivca. Veľmi výrazne sa objavujú títo ľudia najmä v autorovom záverečnom triptychu, kde okrem iných vzdáva v rámci svojej životnej súvahy hold a vďaku všetkým osobnostiam jeho života. Veľký význam mali v jeho živote aj ženy – matka, manželka a dcéra. Samotný autor registruje vo svojej tvorbe progres vo vnímaní ženy. V jeho ranej tvorbe sa vyskytuje motív ženy ako milenky, avšak s postupom času sa toto zobrazenie posunulo viac k obrazu ženy ako matky.

Podľa Rúfusa (2009) začne muž mať rád aj svoju ženu po čase najmä ako matku svojich detí. Materstvo je teda pre básnika priam posvätné. Ženy pre neho už nie sú len objektom túžby, ale predstavujú aj zdroj fascinácie a predovšetkým úcty pred silou, ktorá z nich ako z matiek vyžaruje. Hlavný zmysel lásky vidí Milan Rúfus v jej schopnosti obnovovať život. „Približuje sa ďaleké / a vzdáľuje sa blízke. / Odišli ľady po rieke / a čas sa ku kolíske pribera: chodí po hore / a hľadá na ňu máje. / Vyrezáva ju v pokore, / nech je, nech hotová je // pre deň, keď príde čakané / a praskne blanka hmlová. / A všetko znova nastane /

a diať sa bude znova. // A živé mŕtvu pochová / a nezplače za ňou. / Veselá voda plodová / potečie dolu stráňou.“⁵

Ženský princíp, ba aj príroda, ktorú autor tiež vníma ako ženu, sú pre neho neodmysliteľnou súčasťou sveta a života. Pre Milana Rúfusa sú ženy obrazom citového života, lásky (nielen materskej), senzibility a vzťahov, o ktoré sa starajú a ktoré v konečnom dôsledku tvoria svet. Autor s nimi súcíti, keď plačú za svojimi mužmi a synmi, ktorých stratili vo vojne. O cudzom utrpení nielen hovorí, ale je ním priam vnútorne zasiahnutý a spoluprežíva ho s každým jedincom (*Rakvy z Vietnamu, Monológ v lazarete, Hlad v Ázii, Kórejské koledy*). Toto spoluprežívanie nie je len pateticky zobrazovaný súcit s inými. Milan Rúfus je adresný (minister, generál). Jeho básne sú o konkrétnom človeku. „Nechcel som sa seba korieť, smiešny. / Nechcel som o plytkom býti húšť. / Cudzia slza sviati z mojich piesní. / Cudzia rana horí z mojich úst.“⁶

Rúfusova empatia a autenticita prosociálnosti sa nespŕítomňuje len v básňach, ktoré zobrazujú utrpenie, ale v koncentrovanej podobe sa táto myšlienka objavuje v básňach s rôznymi motívmi zobrazujúcimi tradičné rituály obyčajného človeka. Či už je to práca alebo ďalší pomerne frekventovaný symbol Vianoc. „Fenoménu ustavičného sprítomňovania ľudskosti a družnosti, súdržnosti rodiny, hovoru a dohovoru o bytí a tajomstvách života, sveta, človeka, dobra, krásy a pravdy, majestátu lásky i vernosti tomu všetkému po naše dni.“ (Vaško 2010: 11) Vianoce sú nielen kresťanským, ale najmä rodinným sviatkom. V súčasnosti sa, žiaľ, stávajú čoraz viac marketingovým nástrojom než časom radosti a pokoja, ktorý trávia ľudia v kruhu svojej najbližšej rodiny.

Toto obdobie bolo v minulosti veľmi bohaté na tradície a rôzne rodinné rituály, ktoré stmelovali rodinu a vytvárali atmosféru intimity, dôvery a istoty. Tradície, ktorých význam sa časom vytráca a zrejme aj preto sa začínajú ony samotné postupne vytrácať zo života ľudí. Ako už bolo spomenuté, tradičnosť a tradície v tvorbe Milana Rúfusa nie sú samoúčelné. Proklamuje nimi vzájomnú blízkosť a napriek tomu, že chvíľami akoby strácal nádej a vieru v človeka, neprestáva bojovať a dúfať v zmenu človeka. „Sme bytosti alebo živočíchy? / Akú nám dali podobu / Stvoriteľove dláta? // Čo sme to vlastne my- / div Tvojich divov tichých? // Márný sen bytostí, / väznených vo zvieratách?“⁷

Rodina, ako to najintímnejšie spoločenstvo, teda predstavuje pre Milana Rúfusa nielen východiskový bod, ale aj cieľovú rovinu celého nášho snaženia. Vplyv, aký má na každého jedinca, či už povznášajúci a podporujúci v snažení alebo práve naopak – deštruktívny v prípade nefunkčnej rodiny, je to, čo nás chtiac-nechtiac sprevádza po celý život. Milan Rúfus verí v rodinu. Verí v jej ozdravnú silu a niekedy až magicky očisťujúcu moc, keď sa jednotlivci do nej vrátia v celej svojej veľkosti a malosti zároveň. Ako povedal iný slovenský klasik, ktorý má s Milanom Rúfusom mnohé spoločné – „... domov sú ruky, na ktorých smieš plakať.“⁸ Rodina reprezentuje pre básnika spoločenstvo ľudí, ktorí majú niečo spoločné. U ľudí je to predpoklad ľudskosti, a preto je dôležité, aby sa každý človek správal k tomu druhému, ako k svojmu priateľovi, rešpektíve v kresťanskom kontexte ako k bratovi, keďže všetci sme deťmi jedného Boha.

⁵ Úryvok z básne *Predjarie u nás*, zberka *Prísny chlieb* (1987).

⁶ Úryvok z básne *Verše*, zberka *Až dozrieme* (1956).

⁷ Úryvok z básne *Kentauri*, zberka *Čas plachých otázok* (2001).

⁸ Alúzia na báseň ďalšieho významného slovenského autora Miroslava Válka.

Viera a Boh ako taký sprevádza život a tvorbu Milana Rúfusa celý život. Nie nadarmo aj samotný básnik vníma báseň ako modlitbu, tichý rozhovor s Bohom. Jeho vzťah k Bohu je v neustálom pohybe, čo svedčí o živosti a dôležitosti tohto javu v jeho živote i tvorbe. „Po detsky som si mysleval, / že Pánboh chodí lesom. / Že k Nemu vedie chodníček / najvoňavejším vresom, / anjeli stoja v pozore / okolo Jeho chyžky / a krídla majú zelené...“⁹ V istom slova zmysle môžeme hovoriť o Milanovi Rúfusovi ako o panteistovi. Príroda a Boh predstavovali pre neho jedno a to isté. Jeho vrúcny vzťah k prírode poukazuje na jeho blízky vzťah k Bohu. Ak vychádzame z definície hodnoty ako istej potreby človeka, ktorá pre neho predstavuje v živote istú prioritu, tak viera, respektíve priamo vzťah k Bohu/s Bohom je pre Milana Rúfusa exkluzívny.

Viera v súčasnosti akoby bojuje o svoje právoplatné miesto v živote ľudí. „Tvor zvaný homo sapiens je uspôsobený tak, že potrebuje modlitbu. A ak ju nemá, vytvorí si jej príťažlivú karikatúru.“ (Rúfus 1999: 158) Na jednej strane sa nám v súčasnosti rozmáhajú rôzne pseudonáboženstvá a sekty, čo svedčí najmä o hlade ľudí po niečom vyššom. No na strane druhej sa mnohí boja oddať sa naplno duchovnej viere, pretože veriť len napoly nie je možné. Na otázku, či má dnešná kultúra šancu priviesť dnešného človeka ku kontemplácii a modlitbe, odpovedá básnik tým, že naše šance budú závisieť len od toho, ktorým smerom sa rozhodne uberať. Či už to bude „smerom k povrchovému perfekcionizmu“ alebo smerom k vnútornej kontemplácii. Je to len na človeku. „A čo báseň? Bude básnikovou modlitbou alebo hrou intelektu? Asi tým druhým – je to ľahšie.“ (Rúfus 1999: 41)

Vnútorne kontemplácie, reflexie a zamyslenia sa nad človekom či dobou, „rozhovory so sebou a s tebou“¹⁰ sú charakteristickou črtou tvorby Milana Rúfusa. Napriek tomu, že autor vo svojej tvorbe čerpá inšpiráciu z bežného života, nikdy neskĺzne k pragmatizmu či konformizmu. Jeho dielo je plné citlivých odkazov, prosieb či poďakovaní tomu Najvyššiemu. Jeho dialóg s Bohom nekončí, je plný bázne a pokory, ale často aj výčítiek a hnevu. Aj autorova modlitba, realizovaná skrze báseň, je často vyčítavá. Milan Rúfus aktívne diskutuje, premýšľa a polemizuje.

Nepreberá pasívne náboženské dogmy. Jeho vzťah s Bohom v mnohom pripomína vzťah rodičovský, o čom svedčí napríklad aj báseň *Hľadanie rodiča* zo zbierky *Neskory autoportrét*: „Prázdno je, Bože, chýbaš nám. / Prázdny je priestor. Tu i Tam. / Jeho hrôza i veleba. / Prázdno je, Bože, bez Teba. / Pomysli, Bože, pomysli: / to nie Ty – my sme odišli. / Ale my predsa prídeme / zo zeme k tebe, do zeme...“ Jeho duchovná bohatosť a celistvosť čerpá silu práve z tohto vzťahu. Často sa, obzvlášť vo svojej neskorej tvorbe, obracia na Boha ako rodiča na rodiča a prosí ho, aby sa postaral o jeho dieťa, dcérku Zuzku,¹¹ keď on tu už nebude. Milan Rúfus sa modlí skrze báseň za deti a zároveň je autorom *Modlitbičiek*, modlitieb primárne adresovaných deťom, ktoré však svojou čistotou oslovili aj mnohých dospelých.

⁹ Úryvok z básne *V starom lese*, zbierka *Prísny chlieb* (1987).

¹⁰ Alúzia na knihy esejí – *Rozhovory so sebou a s tebou I., II.*

¹¹ Vzťah Milana Rúfusa s dcérou Zuzanou, ktorá sa narodila so zdravotným postihnutím, bol veľmi špecifický a markantne ovplyvnil aj jeho tvorbu.

Záver

Kompaktnosť systému hodnôt, nemožnosť ich jednoznačného vyčlenenia len potvrdzuje legitimitu tézy, že môžeme hovoriť vždy len o súbore hodnôt, nie o jednej hodnote. Vybrané hodnoty, nachádzajúce sa v tvorbe Milana Rúfusa, len dokazujú ich vzájomnú podmienenosť. Jednotlivé hodnoty tvoria v podstate spolu jeden jedinečný celok a tým celkom je človek. Človek zraniteľný a napriek svojej jedinečnosti komplexný len v rámci spoločenstva.

Hľadanie a hlavne nachádzanie koreňov či istôt v dobe, keď sa občas ťažko rozlišuje medzi preludom a skutočnosťou, predstavuje pre básnika cestu domov. Jeho tradičnosť teda nespočíva v klišéovitom využívaní ľudových prvkov a kresťanských motívov v básni, ale v návrate domov. Návrat k jadrú, k bodu, keď si ľudia sú blízky hlavne preto, že je to ich prirodzenosťou. Pochopenie, že orientácia na druhých obohacuje v prvom rade mňa, ako jednotlivca. Že v kresťanskom ponímaní sme všetci deťmi jedného Otca a tento vzťah nedovoľuje vzájomnú nenávisť či ľahostajnosť. V celom svojom diele nám autor neustále pripomína aktuálnosť týchto tradičných (v zmysle: konkrétnou spoločnosťou dlhodobo akceptovaných či priamo preferovaných) hodnôt v živote.

Napriek svojmu často tradicionalistickému pohľadu si uvedomuje, že tak ako sa ne/mení ľudstvo, tak sa ne/menia ani hodnoty a etické normy, ktoré ich chránia. Napätie, ktoré pociťuje každý jednotlivec pri hľadaní zmyslu svojho bytia, podnecuje k hľadaniu spôsobu, ako svoj život prežiť čo najlepšie. Tieto otázky nesúvisia len s individuálnym prežívaním jednotlivca, ale implicitne obsahujú aj otázky, ktoré si kladli naši predkovia.

Predkladaná štúdia potvrdila na základe analýzy základných prvkov a črt poézie Milana Rúfusa prítomnosť hodnôt, ktoré nie sú len vedľajším efektom jeho tvorby, ale priamo primárnym cieľom a spôsobom reflektovania sveta. Autor nazerá na spoločnosť axiologickou optikou, v ktorej dominantné miesto zastupuje domov, rodina a Boh. Konflikt dobra a zla, lásky a nenávisť, ľudskosti a krutosti predstavujú morálne konflikty vlastné človeku v minulosti, v súčasnosti a trúfame si povedať aj v budúcnosti. Problematika poznania a poznávania sveta, rozlišovanie dobra a zla, transcendentnosť a prapodstata poézie a človeka sú v diele Milana Rúfusa zobrazené veľmi transparentne. Aktívna literárno-filozofická reflexia, pokora a úcta k životu sú prvky, skrze ktoré sa Milan Rúfus dotkol nielen ľudí, ale aj pravdy samotnej.

SEZNAM LITERATURY

DIATKA, Cyril. *O etike a hodnotách*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2005. ISBN 80-8050-822-4.

BROŽÍK, Vladimír. *Hodnotenie a hodnoty*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2004. ISBN 80-8050-680-9.

BROŽÍK, Vladimír. *Hodnotové orientácie*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007. ISBN 80-8050-958-1.

BROŽÍK, Vladimír. *O hodnotách a ľudoch*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2006. ISBN 80-8050-958-1.

LIBA, Peter. *Prieniky do literatúry a kultúry*. Nitra: Kulturologická spoločnosť, 2009. ISBN 978-80-969481-7-8.

RÚFUS, Milan. *Chlapec maľuje dúhu a iné*. Bratislava: Kalligram, 2009. ISBN 978-80-8101-276-1.

RÚFUS, Milan. *Dielo II. Stôl chudobných. Óda na radosť. Murárska balada. Prísny chlieb*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2003. ISBN 80-968704-6-7.

RÚFUS, Milan. *Dielo III. Neskorý autoportrét, Čítanie z údelu, Vážka, Malá nočná hudba*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2003. ISBN 80-891780-1-4.

RÚFUS, Milan. *Epištoly staré i nové*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 1996. ISBN 80-88878-01-2.

ŠABÍK, Vincent. *Čítajúci Titus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982. ISBN 12-72-096-82.

ŠMATLÁK, Stanislav. *Pozvanie do básne. Stretnutia s poéziou Milana Rúfusa a Miroslava Válka*. Bratislava: Smena, 1971.

VAŠKO, Imrich. *Milan Rúfus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2010. ISBN 978-80-220-1522-6.

VÁROSS, Marián. *Estetično, umenie a človek*. Bratislava: Epoque, 1969.

(Mgr. Lenka Melicherová, doktorandka Katedry všeobecnej a aplikovanej etiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.)